

II. PRZEGLĄD PIŚMIENICTWA

Helmut Satzger, *Internationales und Europäisches Strafrecht*, Nomos, Baden-Baden 2005, ss. 245.

Międzynarodowe i europejskie prawo karne to odpowiedź kilku dyscyplin na wyzwania, jakie niesie ze sobą zapewnienie obywatelom *global village* wolnego i pokojowego współistnienia i zagwarantowanie wszystkich podstawowych praw¹. Ta nowo powstała poddyscyplina zrobiła zdumiewającą karierę. Przed dziesięcioma laty praktycznie jeszcze nieznaną, obecnie zaczyna być w centrum zainteresowania wszystkich. Międzynarodowe i europejskie prawo karne obejmuje swoim zasięgiem wszystkie obszary prawa karnego wykazujące związek z zagranicą. Z tego powodu jest to pojęcie zbiorcze, w którym zawiera się: prawo karne narodów (normy, które uzasadniają bezpośrednią karalność w myśl prawa narodów, tj. zbrodnie ludobójstwa, zbrodnie przeciwko ludzkości, zbrodnie wojenne i zbrodnie agresji); międzynarodowe prawo karne sensu stricto (wszystkie akty prawa międzynarodowego o charakterze karnoprawnym, które nie są prawem karnym narodów i które dotyczą m.in. narkotyków, terroryzmu, przestępczości zorganizowanej, korupcji i prania pieniędzy); ponadnarodowe prawo karne (zwłaszcza prawo karne UE); międzynarodowa współpraca w sprawach karnych (regulacje służące dochodzeniu prawa, m.in. ekstradycja, wzajemna pomoc prawna w sprawach karnych) oraz reguły dotyczące obowiązywania i zastosowania krajowego prawa karnego (w polskim prawie karnym są to art. 1 § 1, 5, 6 § 2, 109-114 k.k.)².

Kierownik Katedry Niemieckiego, Europejskiego i Międzynarodowego Prawa Karnego i Prawa Karnego Procesowego oraz Prawa Karnego Gospodarczego Uniwersytetu w Monachium, Helmut Satzger, jest młodym i ambitnym profesorem, który od kilku lat zajmuje się tematyką międzynarodowego i europejskiego prawa karnego³. Jego nauczycielem był Helmut Beulke, znany niemiecki profesor, współautor jednego z wiodących w całym systemie *statute law* podręczników do prawa karnego⁴. Rok 2001 był dla Satzgera rokiem przełomowym, gdyż wtedy właśnie ukazała się jego habilitacja – *Die Europäisierung des Strafrechts: Eine Untersuchung zum Einfluß des Europäischen Gemeinschaftsrechts auf das deutsche Strafrecht* (Kolonia i in. 2001), będąca pierwszą ważniejszą monografią kładącą solidne podstawy dogmatyczne pod prawo karne UE.

Pragnących pogłębić tematykę prawa karnego narodów należy odesłać do dzieł dwóch pionierów w tym przedmiocie: Antonio Cassese, *International Criminal Law* (Oxford i in. 2003) oraz Cherifa M. Bassiouniego, *Introduction to International Criminal Law* (Ardsley 2003). Wśród niemieckich prac poświęconych tej tematyce na szczególną uwagę zasługują opracowania Gerharda Werlego, *Völkerstrafrecht*, Tübingen 2003 oraz Kaia Ambosa, *Der Allgemeine Teil des Völkerstrafrechts. Ansätze einer Dogmatisierung* (wyd. 2, Berlin 2004). O ile w tym pierwszym odniesiono się do tematyki części ogólnej i części szczególnej prawa karnego narodów, o tyle w tym drugim ograniczono się jedynie do podstaw dogmatycznych części ogólnej prawa karnego narodów. Co się zaś tyczy europejskiego prawa karnego – książka Bernda Heckera, *Europäisches Strafrecht* (Berlin i in. 2005), stanowi najnowsze opracowanie; warto zwrócić także uwagę na nieco starszą pracę Geerta Corstensa i Jeana Pradela, *European Criminal Law* (Haga i in. 2002). Niektóre problemy prawa karnego UE zgłębia również monografia Christiana Schrödera, *Europäische Richtlinien und deutsches Strafrecht. Eine Untersuchung über den Einfluß europäischer Richtlinien gemäß Art. 249 Abs. 3 EGV auf das deutsche Strafrecht* (Berlin i in. 2002). Dla potrzeb międzynarodowego prawa karnego doskonałe wprowadzenie w większość zagadnień prawa międzynarodowego stano-

¹ Por. C. Roxin, *Strafrecht. Allgemeiner Teil*, t. 1. *Grundlagen, der Aufbau der Verbrechenslehre*, wyd. 4, Monachium 2005 (w druku), § 2/ Nb. 7. Zob. także M. Frengel, *Seminarum na wyspie. Patent na zainteresowanie studentów prawem karnym*, „Gazeta Sądowa” 2004 3, s. 14-16.

² Por. G. Werle, *Völkerstrafrecht*, Tübingen 2003, zwłaszcza s. 30-32, 42-47.

³ Więcej o nim samym na oficjalnej stronie: <http://www.jura.uni-augsburg.de/prof/satzger/> oraz <http://www.lrz-muenchen.de/~satzger>.

⁴ J. Wessels, W. Beulke, *Strafrecht. Allgemeiner Teil. Die Straftat und ihr Aufbau. Mit höchstrichterlichen Entscheidungen auf CD-ROM*, wyd. 34, Heidelberg 2004.

wią dwa dzieła klasyczne, jedno krótsze – Petera Malanczuka, *Akehurst's Modern Introduction to International Law* (wyd. 8, New York i in. 2002), drugie obszerniejsze – Malcolm N. Shawa, *International Law* (wyd. 5, Cambridge 2003). W przypadku prawa europejskiego nieodzowne okaże się sięgnięcie po obszerne dzieło klasyczne – Paula Craiga i Gráinne de Búrca, *EU Law: Text, Cases, and Materials* (wyd. 3, Oxford 2003). Równie dobrym opracowaniem jest bardziej związane z repetytorium Christiana Zackera i Stephana Wernickego, *Examinatorium Europarecht: Grundlagen. Institutionelles Recht. Materielles Recht. Rechtsschutz* (wyd. 3, Kolonia i in. 2004).

Można polemizować z tym, czy tematyka międzynarodowego prawa karnego nie odbiega na tyle daleko od problematyki europejskiego prawa karnego, że trudno już mówić o międzynarodowym i europejskim prawie karnym jako jednej poddyscyplinie. Stąd podręcznik Satzgera jest opracowaniem pionierskim w tym zakresie, bowiem do tej pory żaden z autorów nie podjął się opracowania tych dwóch problemów w jednej książce, choć nie brakuje prac monograficznych dotyczących albo jednego, albo drugiego problemu. Z natury materii wynika, że *Internationales und Europäisches Strafrecht* jest pracą transdyscyplinarną, w której prawo karne spotyka się z kryminologią, polityką kryminalną, prawem karnym procesowym, prawem konstytucyjnym, prawem europejskim, prawami człowieka, prawem międzynarodowym i komparatystyką prawniczą. Wymaga to znajomości literatury obcej, w szczególności angielskiej i francuskiej, w których to językach powstała zdecydowana większość aktów międzynarodowego i europejskiego prawa karnego. Nie można zapomnieć o tym, że w przypadku tego ostatniego najbardziej wartościowa pod względem dogmatycznym i bardzo bogata literatura istnieje właśnie w języku niemieckim. Nie jest to przypadek – niemiecka dogmatyka prawa karnego zajmuje szczególne miejsce w świecie jako *imperator rex iuris poenarum*.

Podręcznik podzielono na trzy rozdziały: międzynarodowe prawo zastosowania krajowego prawa karnego, europejskie prawo karne i międzynarodowe prawo karne. W rozdziale pierwszym podjęto tematykę międzynarodowego prawa karnego jako „prawa zastosowania karnego”. Choć wywody odnoszą się do prawa niemieckiego, to jednak mają one charakter na tyle uniwersalny, że mogą mieć zastosowanie *mutatis mutandis* do art. 1 § 1, 5, 6 § 2, 109-114 polskiego kodeksu karnego (obowiązywanie prawa karnego w przestrzeni). Tej części poświęcono nieproporcjonalnie dużo uwagi, jeżeli porówna się ilość i wagę problemów wynikających z dużo większej złożoności i kompleksowości pozostałych części, które należałoby potraktować dogłębniej.

Rozdział drugi składa się z wybranych zagadnień dotyczących wprowadzenia w problematykę europejskiego prawa karnego, wpływu prawa europejskiego na krajowe prawo karne i ścigania karnego w Europie. Większość poruszonych tej części problemów jedynie zasygnalizowano (prawo karne w ramach pierwszego i trzeciego filaru), inne natomiast zostały potraktowane zbyt pobieżnie (Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 1950 r.⁵ oraz *Corpus Iuris* zawierający przepisy karne mające na celu ochronę interesów finansowych UE z 2000 r.⁶).

Tematyka międzynarodowego prawa karnego jest przedmiotem, nieco obszerniejszej w stosunku do pozostałych, części trzeciej podręcznika. Po wywodach wprowadzających w całość problematyki przedstawiono historyczny rozwój międzynarodowego prawa karnego (trybunał norymberski, trybunał tokijski, Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii w Hadze (ICTY), Międzynarodowy Trybunał Karny dla Ruandy w Arushra (ICTR). Proces ten ukoronowało powstanie Międzynarodowego Trybunału Karnego w Hadze (ICC), któremu poświęcono więcej uwagi. Następnie podjęto kwestie części ogólnej i części szczególnej prawa karnego narodów, które to zagadnienia zgłębiono pod kątem niemieckiej dogmatyki prawa karnego. Rozważania te kończy szczegółowa analiza problemu transformacji międzynarodowego prawa karnego w odniesieniu do niemieckiego prawa karnego. Dość dużym uchybieniem jest pominięcie w tej części opracowania międzynarodowych aktów prawnych poświęconych materii przestępczości międzynarodowej (zwłaszcza przestępczości narkotykowej, terroryzmowi, przestępczości zorganizowanej, przestępczości korupcyjnej i prania brudnych pieniędzy). Zbiór tych aktów międzynarodowego prawa karnego opublikowano pod redakcją Christine Van den Wyngaert, *International Criminal Law. A Collection of International and European Instruments* (wyd. 2, Haga i in. 2000).

Współczesne prawo karne wychodzi poza granice poszczególnych państw, tak że międzynarodowe i europejskie prawo karne staje się poddyscypliną prawa karnego *sui generis*. Podręcznik

⁵ Dz. U. 1993, Nr 61, poz. 284 z późn. zm.

⁶ *Corpus Iuris* zawierający przepisy karne mające na celu ochronę interesów finansowych Unii Europejskiej (*Corpus Iuris introducing penal provisions for the purpose of the financial interests of the European Union*), red. B. Namysłowska, tl. A. Waleczak-Zochowska, przedmowa E. Zielińska, Warszawa 1999.

spełnia oczekiwania dotyczące nowoczesnej edukacji prawniczej, przedstawiając kluczowe dla tego przedmiotu zagadnienia jasno i przejrzyście. Oczywiście, można zarzucić autorowi pewne błędy, co też uczyniono w tej recenzji, ale nie wolno zapominać o tym, że jest to pierwszy tego typu podręcznik. Recenzowana książka jest skryptem, który można polecić studentom do wykładu z zakresu międzynarodowego i europejskiego prawa karnego. W przypadku ukazania się *Internationales und Europäisches Strafrecht* w języku angielskim zyska on z całą pewnością nie tylko uznanie europejskie, lecz także międzynarodowe.

Marek Prengel
admin@prengel.pl

Handbuch der Grundrechte in Deutschland und Europa, red. Detlef Merten, Hans-Jürgen Papier, t. I. *Entwicklung und Grundlagen*, Heidelberg 2004, C. F. Müller Verlag, ss. XXVIII i 1062.

Znaczenie praw człowieka w prawie wewnętrznym państw demokratycznych oraz w prawie międzynarodowym i jego subsystemach jest ogromne. W tym kontekście nie może dziwić fakt, że co roku powstają już nie setki, a tysiące prac z tego zakresu. Z natury rzeczy tylko nieliczne z nich mają szansę, a później w rzeczywistości stają się istotnym punktem odniesienia dla teorii i praktyki prawa. Omawiana praca, której tytuł można by przetłumaczyć: „System praw zasadniczych w Niemczech i Europie” (a tytuł tego tomu „Rozwój i podstawy”) ma wszelkie zadatki, by zaliczać się do tej elitarnej grupy¹. Ambicje redaktorów naukowych dzieła, D. Mertena i H.-J. Papiera, są – jak się wydaje – nawet większe: wobec nieprzejrzystej i trudnej do ogarnięcia obfitości literatury chcą dokonać systematyzacji, zaprezentować teoretyczne podstawy i koncepcje, przedstawić stan dogmatyki oraz zarysować tendencje rozwojowe praw zasadniczych w Niemczech i Europie na początku XXI w. Innymi słowy, ich celem jest stworzenie dzieła o charakterze fundamentalnym, swego rodzaju sumy wiedzy w dziedzinie praw człowieka.

Pomyślany jako dziewięćdziesięciowieczne dzieło *Handbuch der Grundrechte* wpisuje się w tradycję niemieckiej doktryny prawa publicznego, tradycję wielotomowych prac zbiorowych z zakresu praw człowieka. Jego poprzednikami były publikacje wydawane w latach 1929-1930 *Die Grundrechte der Reichsverfassung: Kommentar zum zweiten Teil der Reichsverfassung*² oraz ukazujące się w latach 1954-1968 *Die Grundrechte: Handbuch der Theorie und Praxis der Grundrechte*³. Jednocześnie nie sposób nie zauważyć, że dzieło sygnowane przez D. Mertena oraz H.-J. Papiera jest kolejnym wielotomowym wydawnictwem z zakresu prawa państwowego i praw człowieka, które ukazuje się w ostatnich dekadach w Niemczech⁴.

Redaktorami naukowymi omawianej publikacji są znani autorzy, profesorowie niemieckich uczelni wyższych. Prof. D. Merten (rocznik 1937) jest kierownikiem Katedry Prawa Publicznego w Niemieckiej Wyższej Szkole Nauk Administracyjnych w Speyer oraz sędzią Trybunału Konstytucyjnego Nadrenii-Palatynatu. Prof. H.-J. Papier (rocznik 1943) kieruje Katedrą Prawa Publicznego na Uniwersytecie Ludwika Maksymiliana w Monachium oraz pełni funkcję Prezesa Federalnego Trybunału Konstytucyjnego. Redaktorzy naukowemu wspierani są przez grono współpracowników,

¹ Zgodnie ze definicją słownikową wyraz „Handbuch” tłumaczony jest jako „podręcznik” lub „manual” (por. np. J. Piprek, J. Ippoldt, *Wielki słownik niemiecko-polski*, tom I, wyd. 13, Warszawa 1995, s. 751). W przypadku omawianej tu pracy wyrażenia te są jednak zupełnie nieadekwatne. Poddanie analizie całości problematyki praw zasadniczych w Niemczech (w mniejszym stopniu w Europie) oraz monumentalny charakter pracy składają do użycia pojęcia „system”.

² Red. H. C. Nipperdey, t. I-III, Berlin.

³ Red. K. A. Bettermann, F. L. Neumann, H. C. Nipperdey, t. I-IV (I-VII), Berlin.

⁴ Por. jeszcze nieukończone dzieło K. Sterna, *Das Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland*, wyd. 1 i 2, t. I-III oraz t. V, München 1977-2000, czy ukazujące się od 2003 r. gruntownie zmienione i rozszerzone kolejne wydanie *Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland*, red. J. Isensee, P. Kirchhof, wyd. 1, t. I-X, Heidelberg 1987-2000; wyd. 3, t. I-III, Heidelberg 2003-2005).